

HAMPKRUS OCH LINNINGSKRUS

Av

EMELIE VON WALTERSTORFF.

Rosengång är det skånska namnet på en treskafts-, någon gång fyrskaftsväv med ripsartad yta, som har funnits intill våra dagar i alla Götalands provinser, undantagandes såvitt bekant Gotland, Östergötland och Dalsland. Vävnader av liknande utseende, ofta vävda med fyra skaft, synas från Jämtland och Härjedalen ha spritt sig söderut till Orsa, Mora och Sollerön, österut till Hälsingland samt möjligen med norsk influens, till Särna och Idre, Ångermanland, Västerbotten, Norrbotten och Lappland. Exemplar med tidig eller tämligen tidig 1700-tals-datering äro bevarade från Jämtland, Härjedalen och Sollerön i Dalarna. Benämningar ha i Norrland i allmänhet varit *fälltäcksväv*¹ eller *krokväv*² då mönsterbårderna löpa ut i kroker mot enfärgade bottenränder (även i Västbo hd, Småland, är sistnämnda mönstertyp känd och den kallas där *enuddabraud*), vidare *digervässel* i Orsa³ med det motsvarande *tjocktücke* i Norrland,⁴ *krok och rosa* i södra Hälsingland.⁵ Med en viss mönstring kallas den *gubbatücke* i Västergötland, samt slutligen *braudatücke*, *bragdåklä* i västra Götaland.⁶

¹ Jfr Ellen Widén, Jämtslöjds fälltäckan, i Jämten 1919, sid. 5. — Även lös rosengång kallas så.

² *Krokbragd* i Norge, se Carol. Halvorsen, Haandbok i Vævning, Kria 1909, sid. 111.

³ Ant. på 1927 års hemslöjdsutställning i Falun, där två täcken uppgåvos av de olika ägarna stamma från 1600-talet. Ett annat vittnesbörd om slitstyrkan i detta enkla men solida vävsätt möter från Finland, Tyrvis, Åbo och Björneborgs län, där ett tücke uppgives vara 155—160 år gammalt; enligt ägarens uppgift skulle sådana täcken i den trakten varit tidigare i bruk än ryorna. Foto i Nord. Mus:s arkiv, erhållet jämte ant. av prof. U. T. Sirelius, Helsingfors. — Utbredningen i Finland och Norge tyvärr okända.

⁴ Meddel. av fru E. Andelius, Umeå.

⁵ Meddel. av fru Bricken Gyllenhammar, Bollnäs.

⁶ Jfr förf:s Textilt Bildverk, Sthlm 1925, sid. 51 o. följ. Uppgiften att skjortlinningar vävts i rosengång i Dalarna beror på ett missförstånd och rättas härmed.

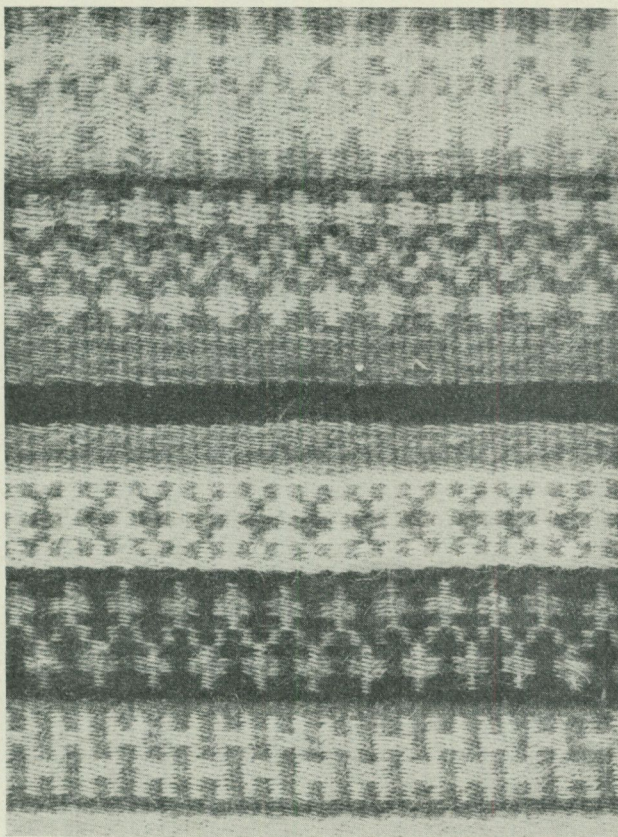


Fig. 1 Bunden rosengång, detalj av täcke, dat. 1735. Sollerö sn, Dalarna. Nord. M. 158,708.

Det sagda gäller allt s. k. *bunden* rosengång med ripsartad yta.

Den *lösa* rosengången är en vävart på fyra skaft, men med en annan textur, som ehuru så gott som okänd i Skåne, fått dela det skånska namnet. Lika hemmastadd som den bundna rosengången är i Götaland, lika främmande är den lösa typen i samma område; sydöstra Blekinge är såvitt hittills bekant det enda egentliga undantaget, dess täcken påminna till mönstren om Italiens,¹ dessutom förekomma i sydsverige småmönstriga förklädesvävnader av delvis

¹ På italiensk utställning i Stockholm 1920, foto i Nord. Mus:s arkiv.

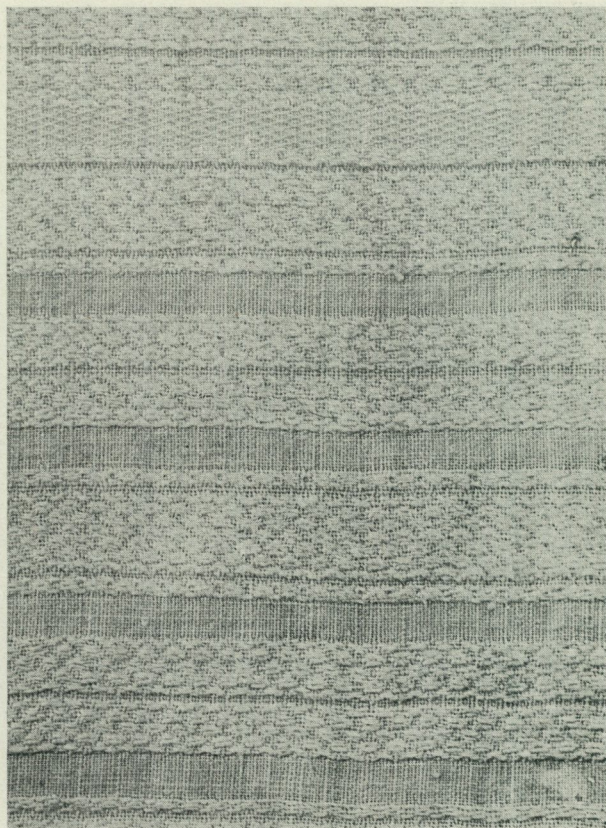


Fig. 2. Kypertvariationer med mellanränder i tvåskaft, detalj av manshalsduk, linne. Djura kapp., Dalarna. 1927 års utställning av äldre hemslöjd, Falun (foto i N. M. A.).

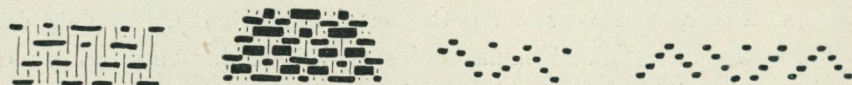


Fig. 3—6. Trådläget i spetskypert (3) och i lös rosegång av typ som fig. 9 (4). — Solvning för kypert och lös rosegång (5). Skaften trampas ned parvis i följd, d. v. s. 1 och 2, 2 och 3 etc. Trampas 1 och 3, 2 och 4 får man tvåskaft. — »Dubbelsmörning» av typ som fig. 11 och 12 (6). För att få ännu större mönster kan man solva över flera varptrådar, se fig. 14.

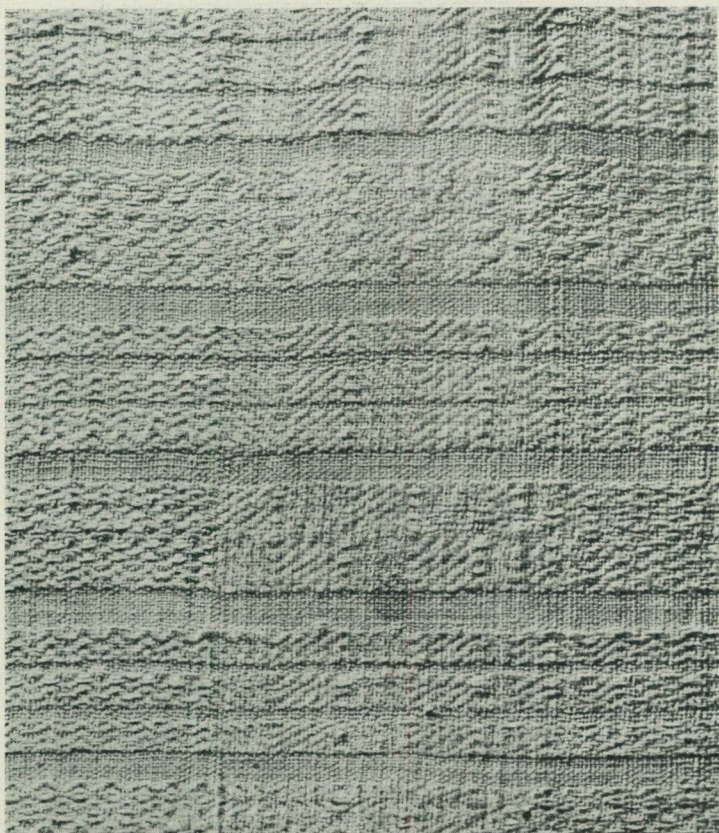


Fig. 7. Kypertvariationer i sammansatt, delvis bruten solvning med mellanränder i tvåskaff, detalj av kvinnomössa, linne. Leksands sn, Dalarna. Nord. M. 108,147.

liknande slag. Däremot är den lösa rosengången ännu mer eller mindre allmän i flera av Dalarnas socknar såsom Leksand, Ål, Gagnef, Mockfjärd, Floda, Nås, Ore, Bjursås, Rättvik, Mora, Orsa, Sol-lerön, Våmhus, Älvdalen; i Västmanland, Närke och Uppland finner man den, samt i alla Norrlands provinser.

Textur och mönsterbildning påminna om kypertvariationer, vadan man kan förmoda att arten härstammar från kypert. Stöd härför skola vi finna i orden hampkrus och linningskrus.

Kyperten förekommer som bekant i vårt land redan i den i

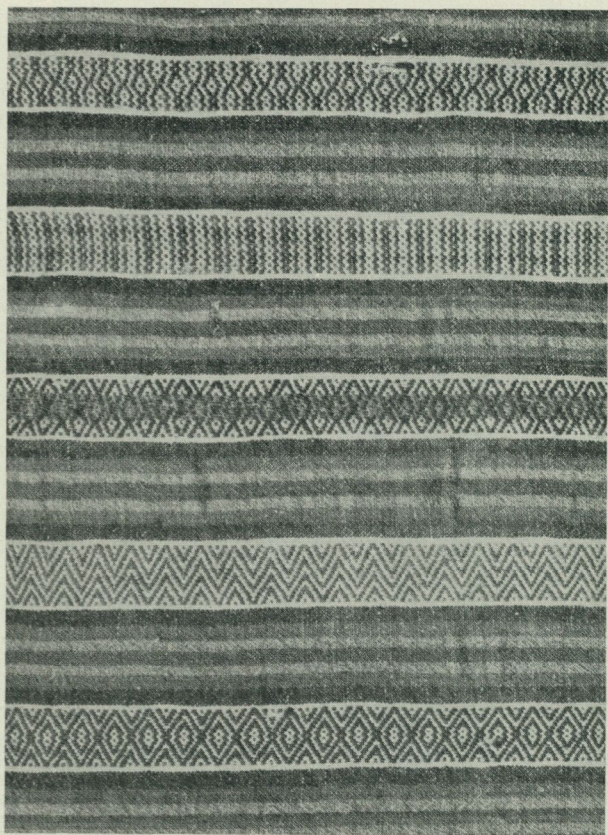


Fig. 8. Lös rosengång, »dubbelsmöjd», med mellanränder i tvåskåft, förlåt. Venjans sn, Dalarna. Nord. M. 158,078.

Gerums mosse i Västergötland funna mantel som man lyckats datera till äldre bronsålder. Till och med de ännu i dag vanligaste varianterna spetskypert och gåsögon finna vi i manteln, ehuru oregelbundet och primitivt framställda.¹ Manteln är dessutom vävd rutig i 2 färgtoner, vartill som jämförelse kan nämnas den i Västerdalarna, särskilt Järna och Äppelbo, under 1860—70-talen ännu vanliga fälltäcksväven i rutig varierad kypert i två eller flera färger, täcken i gethår från Särna, av tagel från Särna och Älvdalen, »husväv» från Jämtland m. m.

¹ Jfr förf. i Bronsåldersmanteln från Gerumsberget. Sthlm 1924—25.

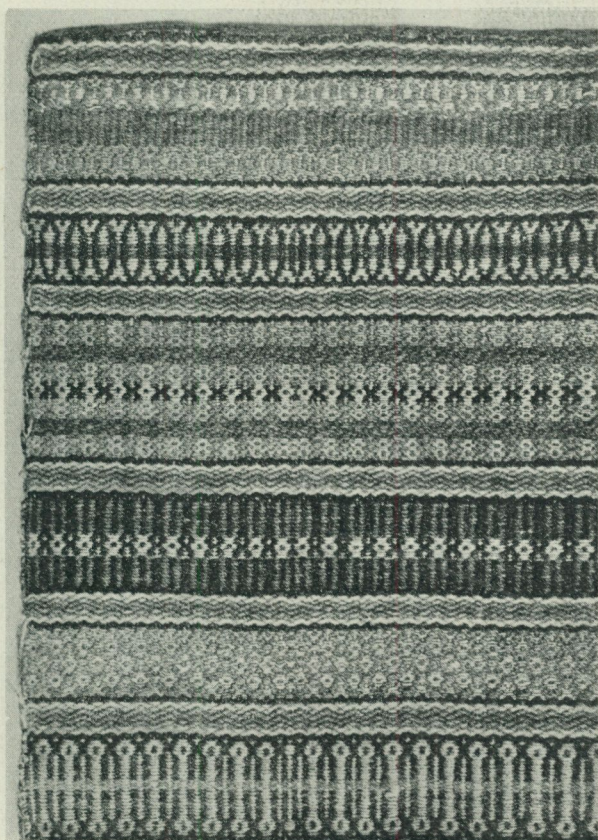


Fig. 9. Lös rosengång, »enkeltkrok», med kypertvävda mellanränder, detalj av täcke. Leksands sn, Dalarna. Nord. M. 157,899.

Tekniskt sett är utvecklingen från kypert till lös rosengång synnerligen enkel. I nämnda kypertvävnader ingår ullen som inslag, men lämnar varpen av lin eller ull synlig. Genom en olika anpassning av de båda vävelementen, så att varpen blir glesare ställd, och inslaget tätare samt därjämte förstärkt med en växelvis inslagen kontrasterande färg får man den nya texturen, som fått det oegentliga namnet lös rosengång. Karakteristisk för denna är att vävens båda sidor visa samma mönstring och att vävsättet hör till kypertgruppen. »Lös» har man kallat den just på grund av dess likhet med kypert, i det att inslaget vanligen löper över 2 trådar och

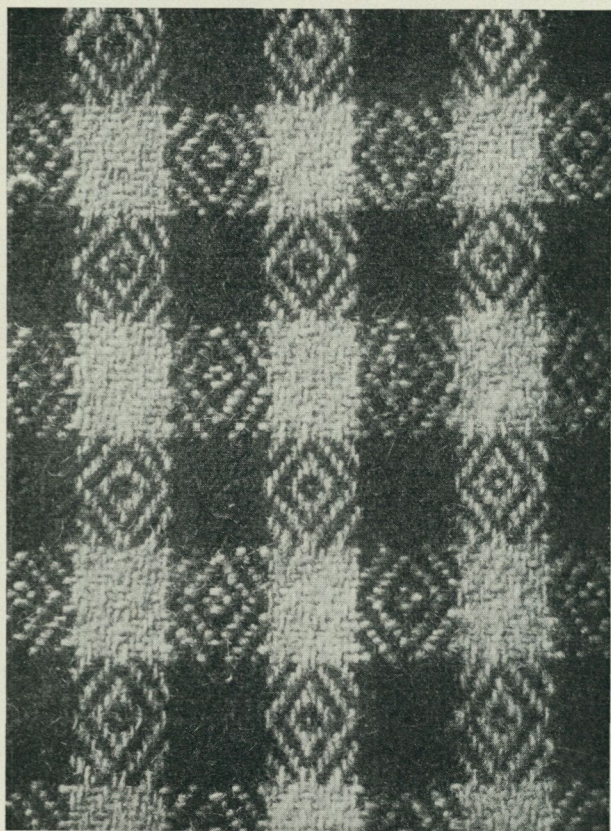


Fig. 10. Gåsögonsväv, »husväv», detalj av manshalsduk, ylle.
Frostvikens sn, Jämtland. Nord. M. 136,672.

bildar, var färg för sig, diagonala kortare eller längre ränder, medan dess motstycke — den »bundna» rosengången — har en ripsyta, med inslaget kraftigt bundet av varpen, och en avigsida med ej mönsterbildande och betydligt lösare trådar.

Vad betyda då orden *hampkrus* och *linningskrus*? »Hampkrus» kallas i Dalarna (Nås sn) den grova spetskypertväv av glänsande blågarn, tydligen hampblånor, som av gammalt använts till underlakan, *unbredor*, *underbredor*, i Älvdalen *padror*,¹ omväxlande med

¹ Enligt Lars Levander, *Livet i en Älvsdalsby före 1870-talet*, Sthlm 1914, sid. 14, var *padra* det med vita trasor invävda underlakanet.

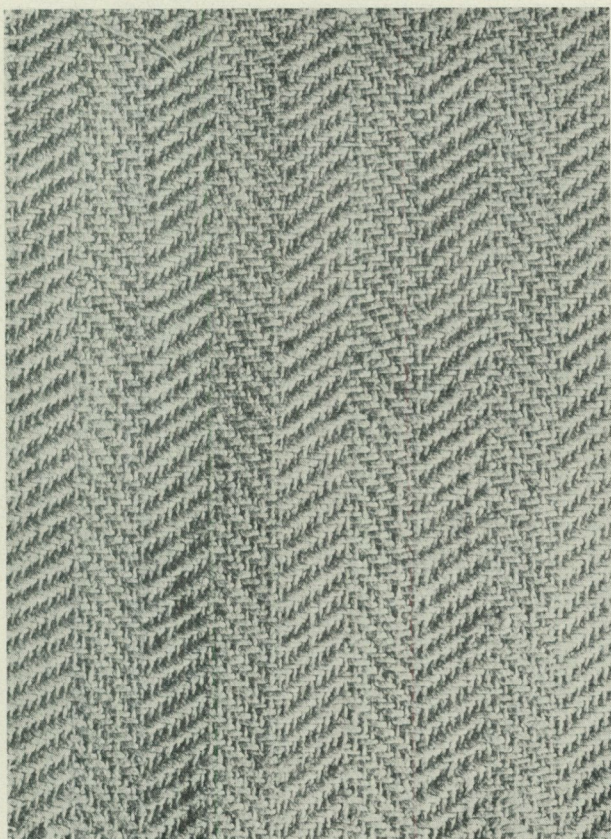


Fig. 11. Spetskypert, bruten solvning, »hampkrus», detalj av »unbreda». Nås sn, Dalarna. Nord. M. 130,358.

de varmare kalvskinnsfällarna. Men även lös rosengång kallas i Nås hampkrus, och detta icke blott om hampa ingår såsom inslag, utan just de ull- och hårgarnsinvävda Nästäckena kallas så. Benämningen måste således ha följt med från den äldre formen, kypert, till den därifrån härledda yngre formen, lös rosengång.

Svårare ställer sig granskningen av ordet »linningskrus» (Leksand) emedan traditionen därom synes vara i utdöende. Täckan i lös rosengång, *krusåklän*, sägas vävda i linningskrus, och tekniken är dessutom använd i leksandsförklädets randning. *Linning* är namnet på kjollinning eller förklädeslinning liksom i riksspråket och dessa

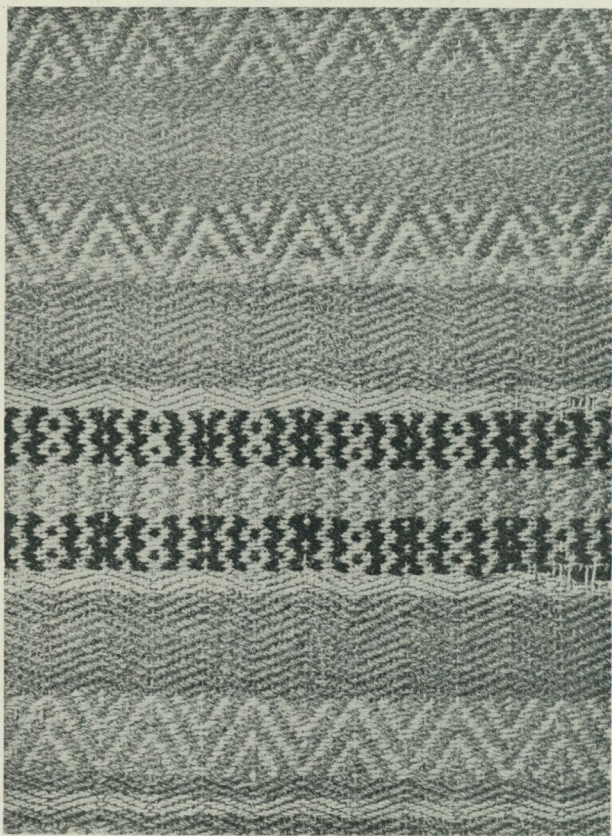


Fig. 12. Lös rosengång, »dubbelsmöjd», med kypertvävda mellanränder, detalj av täcke. Leksands socken, Dalarna. Nord. M. 157,950.

bestå i Leksand av ett mönstervävt band, något påminnande om rosengången i fråga. Det är som om linningsbandets »krus» hade upprepats tvärs över förklädet hela våden utefter. Man känner ju också hela täcken sammansatta av liknande band, vilka i våra dagar med fördel översatts i lös rosengång. Det är de s. k. spelmans-täckena, ett från Orsa finnmark och ett från Härjedalen,¹ så kallade emedan banden utgjort bröllopgåvor från brudarna till spelmännen.

¹ Båda förvaras i Östersunds Museum. — Jfr Louise Hagberg, Brudstrumpeband, Fataburen 1921, sid. 190 och fig. 9.



Fig. 13. Lös rosengång, dubbelsmöjd, detalj av täcke.
Sollerö sn, Dalarna. Nord. M. 158,055.

Tillfredsställande är dock icke härledningen från linning, det skulle då hellre heta t. ex. bandkrus, eftersom banden ju även använts till annat än linningar, och linningar kunna vara av annat än band.

En riktigare lösning på frågan ger säkerligen linning i betydelsen linneväv, som i enstaka fall har påträffats. Man säger t. ex. *smöj linning* om att solva entränning (Ål, Leksand), d. v. s. tvåskaftsväv med en och en varptråd trädd i solv och rör. Även i den lösa rosengången i Dalarna har man givetvis trätt en och en varptråd i solv och rör, ehuru med användande av fyra i stället för två skaft, och på samma sätt har man trätt den nu tyvärr bortlagda linneväv-

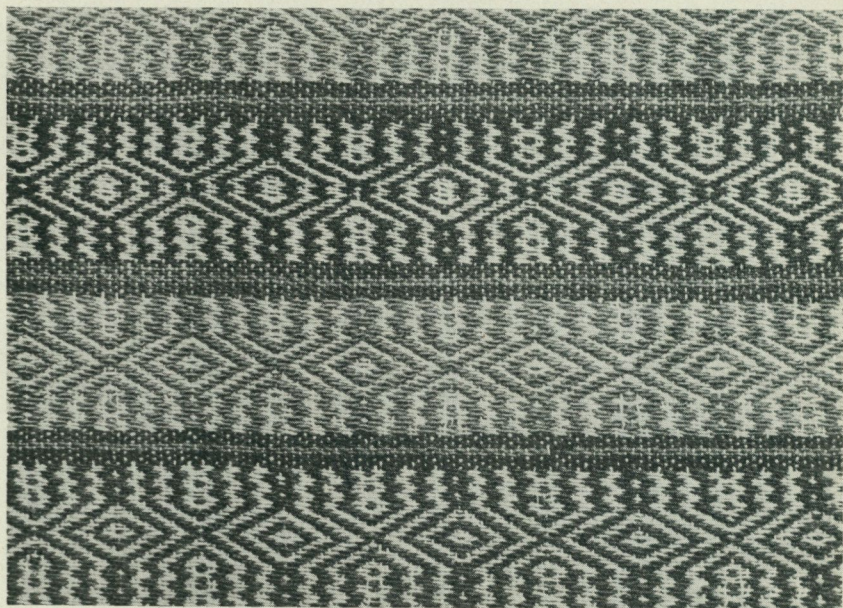


Fig. 14. Lös rosengång, »dubbelsmöjd», med mellanränder i tvåskift, detalj av förlåt. Sollerö sn, Dalarna. Nord. M. 158,068.

naden till *övdelar* och andra dräktplagg i Leksand med mönsterränder i kypertvariationer mellan släta lärftsränder, fig. 2 och 7. Sådana övdelsvävnader med sina mellanränder i tvåskift sammanfalla i själva verket till sin karaktär med de äldsta kända dalavävnaderna i lös rosengång, jfr fig. 8. Även den brutna solvningen, kallad *sunsmöja*, — väl söndersmøjning? — (Sollerön), *dubbelkrok* (Ål, i motsats till *enkelkrok*), *tvålangenskrus* (Leksand), eller *dubbelsmøjning*, som ger de större mönsterformerna, är ofta gemensam.¹ Därtill kommer att de enfärgade vågiga ränderna som åstadkomma ett så behagligt avbrott i många vävnader av denna teknik helt enkelt äro vävda i spetskypert. Jfr fig. 12, som avbildar dubbelsmöjt linningskrus från Leksand i ett gammalt exemplar, ovanligt fint i färgen, med unbredan fig. 11; dessa båda ha samma solvning och i de vågiga mellanränderna identiskt lika trampning och skyttling. Resultatet sy-

¹ Jfr Lilli Zickerman, Textilslöjd i Dalarna, i minnesskriften Dalarnas Hemslöjd, Falun 1927.

nes bli att icke blott ordet linningskrus, utan även tekniken, i Leksand härstammar från en ornerad linneväv — »krus» är som bekant lika med ornering. Att man får höra lös rosengång i en förlåt kallas *drällvävnad* (Gagnef) bestyrker i sin mån sambandet med kypertvariationer i linne.¹

Är det för djärvt att antaga att den lösa rosengången med eller utan impulser utifrån² utvecklats i Dalarna och därifrån spritts till kringliggande landskap? Då den i varje fall, så långt tillbaka som vår kännedom därom sträcker sig, är att betrakta som en mera nordsvensk vävart, förefaller det lämpligt att som allmän benämning upptaga *hampkrus* (eller eventuellt linningskrus) och övergiva det skånska *rosengång* som då helt skulle beteckna den bundna arten.

ZUSAMMENFASSUNG.

Emelie von Walterstorff: Hanfkrause und Leinenkrause.

Die Verf. macht in diesem Aufsatz einen interessanten Versuch, in die textile Terminologie einen treffenderen Ausdruck für das einzuführen, was bisher mit einem von einer anderen Gewebeart her entlehnten Namen »loser Rosengang» (»lös rosengång») genannt worden ist. So gut wie unbekannt in Schonen, der Provinz, in welcher der sog. »gebundene Rosengang» seine reichste Ausbildung und auch seinen Namen erhalten hat, hat der »lose Rosengang» eine ausgesprochen nördliche Ausbreitung. Man trifft ihn ausser in den eigentlichen norrländischen Landschaften in Dalarne, Västmanland, Uppland und Närke an.

Während der gebundene Rosengang ein dreischäftiges, dann und wann vierschäftiges Gewebe mit ripsartiger Oberfläche ist, ist der lose regelmässige vierschäftig gewebt und zeigt eine Textur, nahe verwandt mit dem Köper, einer Gewebeart, die in unserem Lande durch den bronzezeitlichen Mantel vom Gerumsberge in Västergötland in verschiedenen Varianten schon aus der Bronzezeit bekannt ist. Die Verf. zeigt auch, dass der lose Rosengang in Wirklichkeit aus dem Köper entwickelt sein dürfte.

In Dalarne finden sich auch für losen Rosengang die volkstümlichen Ausdrücke »hampkrus» (Hanfkrause) und »linningskrus» (Leinenkrause) —

¹ Möjligen syftar även benämningen *korstücke* (Härj.) för lös rosengång — omnämnd i Textilt Bildverk sid. 52 — på en gäsögonvariant *korskypert*, se J. O. Andersson, Vävnadskonstens Grunder, Sthlm 1880, sid. 33, och Maria Collin, Våra hemvävnader, Lund 1895, sid. 44.

² Som sannolik impuls skulle kunna nämnas en i ett fåtal kyrkor, såsom Evertsbergs kapell i Dalarna och Hedesunda i Gästrikland, bevarad gammal guldinslagen vävnadstyp, av vilken en undersökning är att vänta av Vivi Sylwau. Besläktad med typen är säkerligen bild 110 i Textilt Bildverk.

das Wort »linningskrus« ist hier kaum von »linning« in der Bedeutung »Rockbund« usw. herzuleiten, sondern bezeichnet wahrscheinlich ganz einfach Leinengewebe. Die Verf. weist auf die Möglichkeit hin, dass die Webart mit oder ohne Impulse von aussen her zuerst in dieser Landschaft entwickelt worden ist, und schlägt vor, das Wort »hampkrus« (Hanfkrause) fortan auch in der textilgeschichtlichen Litteratur anstatt der bisher üblichen Ausdrücke zu verwenden.
